

Olingan qarzlar keyingi yillardagi sug‘urta to‘lovlaridan ortgan zaxira hisobidan qaytariladi. Agar boshqa jamg‘armalardan, ularga oldindan badal o‘tkazib turish hisobiga, yordam puli olingan bo‘lsa, ushbu yordam puli qaytarilmaydi.

Xulosa qilib aytganda, islom va zamonaviy sug‘urta o‘rtasidagi asosiy farq ularning axloqiy va operatsion tamoyillaridadir. Islom sug‘urtasi islom qadriyatlari va tamoyillariga mos keladigan, risklarni taqsimlash, axloqiy investitsiyalar va o‘zaro hamkorlikka urg‘u beradigan sug‘urta mahsulotlarini taqdim etishga qaratilgan. Zamonaviy sug‘urta esa o‘ziga xos axloqiy yoki diniy cheklovlarsiz risklarni o‘tkazish, foydani ko‘paytirish va investitsiyalarni diversifikatsiya qilishning bozor tamoyillari asosida ishlaydi.

Ta’kidlash joizki, takoful – bu shariatga muvofiq ishlaydigan sug‘urta sxemasi. Turli islom ulamolari va tashkilotlari buni har xil ta’riflaydilar, lekin uning asosiy ma’nosi o‘zgarmaydi, bu “O‘zaro hissa yoki yordam” deya tushuniladi. Islom sug‘urtasi an’anaviy sug‘urtadan ko‘p jihatdan risklarni taqsimlash, foyda taqsimoti, shartnoma shartlari va boshqalar bo‘yicha sezilarli farq qiladi. Islom sug‘urtasi Islom iqtisodiyotida o‘zining muhim ahamiyatiga ega bo‘lib, u Islom banklari va investitsiya faoliyatining biznes turi hisoblanadi. Takaful dunyoning ko‘plab mamlakatlarida, xususan, Malayziya, Pokiston, Indoneziya, Turkiya, BAA, Buyuk Britaniya va boshqa mamlakatlarda moliya sanoatining boshqa tarmoqlariga nisbatan yosh, biroq, kundan-kunga rivojlanib, butun dunyoga tarqalmoqda.

#### ***Foydalanilgan adabiyotlar:***

1. U.Dadabayev. *Islom moliyasida sug‘urta munosabatlari: oilaviy takofulning rivojlanish istiqbollari. Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil. VII son – Noyabr, 2023. 250-256*
2. Khorshid A. (2004). *Islamic insurance: A modern approach to Islamic banking. Routledge.*
3. Billah M. M. (2019). *Islamic insurance products: Exploring takaful principles, instruments and structures. Springer International Publishing.*

## **ISLOM BANKLARI TARKIBIDAGI TASHKILOTLAR MOHIYATI VA UNING FUNDAMENTAL ASOSLARI**

***Eshimov Alisher Dusmurodovich***

*“O‘zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning ilmiy asoslari  
va muammolari” ilmiy-tadqiqot markazi mustaqil izlanuvchisi*

Bozor iqtisodiyoti sharoitida subyektlar o‘rtasidagi munosabatlar nafaqat normativ-huquqiy baza, balki ular o‘rtasidagi xulq-atvor qoidalari bilan birlashtirilgan ma’lum bir institutsional me’yorlar majmuasi asosida tartibga solinadi. Bundan ko‘zlangan asosiy maqsad bozor subyektlari o‘rtasida resurslarni adolatli taqsimlanishini va ulardan foydalanish jarayonida yuqori iqtisodiy samaradorlikka erishishni ta’minlash hisoblanadi. Investitsion faoliyat samaradorligini baholashda eng muhim masala investitsiyalardan kutilayotgan

daromad miqdori hisoblanadi. Bunday holatda, tadbirkorlik faoliyatining ijtimoiy foydaliligi, ular ishlab chiqarayotgan tovarlar va ko’rsatayotgan xizmatlarga bo’lgan aholining talabi bilan baholanadi. Biroq, iqtisodiyotdagi monopollashuv va takror ishlab chiqarish jarayonlarining siklik xususiyati ishlab chiqarishga sarflanayotgan resurslarning tannarxi va tadbirkorlik faoliyatidan olinayotgan daromad o’rtasidagi mutanosiblikka erishish qiyin.

Bank tizimi haqida gap ketganda ba’zi o’rinlarda bank tarkibidagi tashkilotlar ham tilga olinadi. Bunda kvazibank atamasi bilan ham uchratish mumkin. Kvazibank atamasi bank ta’sischi sifatida tashkil etilgan nobank tashkilotlar degan ma’noni anglatadi. Rossiya bank tizimida bu atamadan foydalanish salbiy ma’noga ega, chunki u bank qonunchiligini buzgan holda turli xil jinoiy sxemalarni yaratgan tashkilotlarga nisbatan qo’llaniladi. Biroq jahon amaliyotida kvazibank atamasi kengroq ma’noga ega bo’lib, to’laqonli bank maqomiga ega bo’lmagan, markaziy bankning litsenziyasiga ega bo’lmagan, lekin shu bilan birga moliya instituti sifatida o’z mijozlariga cheklangan bank xizmatlarini ko’rsatuvchi yoki moliyaviy xususiyatiga ko’ra shunga o’xshash xizmatlarni taklif qiluvchi tashkilot ma’nosini bildiradi. Bu tezisni dunyoning turli mamlakatlaridagi bozorning katta ulushini tashkil etuvchi kvazibank institutlari faoliyati tasdiqlaydi.

Italiyada bank ta’sischi sifatida tashkil etilgan nobank tashkilot tarmoqlari mamlakat moliya tizimining muhim elementlaridan biri hisoblanadi. 2017-yilda bank ta’sischi sifatida tashkil etilgan nobank tashkilot institutlari o’z mijozlariga umumiy hajmi 21,88 milliard yevroga teng xizmatlar ko’rsatdi va bu tashkilotlarning bozordagi ulushi 14 % ni tashkil etdi. Bu ko’rsatgich bilan Yevropa mamlakatlari orasida 4-o’rinni qayt etdi<sup>186</sup>.

Bundan ko’rinib turibdiki, bunday institutlar moliya bozorining ishtirokchilar sifatida uning muhim ulushini ham tashkil qiladi. Bunday muassasalar me’yoriy hujjatlarda turli atamalar bilan belgilanadi.

Singapurda bank tarkibidagi tashkilotlar ham moliya bozorining teng huquqli ishtirokchilari hisoblanadi. BMT Bosh Assambleyasining 2009-yil 28-sentabrdagi 64-sessiyasida Singapur Respublikasi Tashqi ishlar vaziri jahon iqtisodiy-moliyaviy inqirozining vujudga kelish sabablari haqida gapirganda “Jahon iqtisodiy-moliyaviy inqirozi tez orada tugaydi, deb o’ylash xato bo’ladi. Inqiroz iqtisodiyotdagi nomutanosibliklar natijasida kelib chiqdi. Ortga qaraydigan bo’lsak, iqtisodiyotdagi nomutanosibliklar banklar va ular tarkibidagi institutlarning yetarli darajada tartibga solinmaganligi natijasi bo’lganini ko’ramiz”<sup>187</sup> – degan edi.

Avstriyaning sobiq moliya vaziri Hannes Androsch o’zining “Ishonch yo’qolganda Yevropa Ittifoqi moliyaviy jihatdan zaif bo’ladi” tahlilida shunday degan: “Prudensial talablardan bo’yin tovlash bugungi moliyaviy inqirozning

<sup>186</sup> Alessandro Carretta, Franco Fiordelisi (2000), Competition E Regulation In The Banking And Quasi-Banking Industries: Evidence From Italy Journal of Political Economy, 87

<sup>187</sup> [https://gadebate.un.org/sites/default/files/gastatements/64/64\\_SG\\_en.pdf](https://gadebate.un.org/sites/default/files/gastatements/64/64_SG_en.pdf)

asosida yotadi, ishonchga asoslangan tizimga bo’lgan ishonchning yo’qolishi oqibatida u yanada kuchayadi. Bu Bears Sterns, Lehman Brothers va boshqa Amerika investitsiya banklari, Yevropada esa Northern Rock, UBS, WestLB va boshqa banklar ko’rsatganidek, bank tizimining, shu jumladan bank ta’sischiligidagi tashkil etilgan nobank tashkilot institutlarining zaifligini ochib berdi<sup>188</sup>. Hannes Androsch maqolaning ikkinchi qismida alohida moliyaviy korporatsiyalar, banklar va transmilliy kompaniyalar misolida Yevropadagi iqtisodiy inqirozga sabab bo’lgan bank bozorining tarkibiy tahlili keltirilgan.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, olgan holda, iqtisodiy termin sifatida kvazi-bank atamasini bank litsensiyasiga ega bo’lmagan holda, moliyaviy xizmatlar ko’rsatish yo’li orqali o’z mijozlarining iqtisodiy ehtiyojlarining bir qismini qondirishga qodir bo’lgan moliyaviy muassasa sifatida fanga kiritish mumkin. Kelajakda alohida litsenziyalash va yagona majburiy hisobot shakllarini joriy etish orqali ham bunday institutlarning reestrini yaratish orqali ham bunday kompaniyalar faoliyati ustidan qo’shimcha davlat nazoratini joriy etishning bir qancha ssenariylari mavjud. Umuman olganda, bunday iqtisodiy subyektlari moliya bozorida o’z faoliyatini tashkil etish va yuritish orqali davlatning ba’zi vazifalarini amalga oshirishga ko’maklashishi mumkin: Bular quydagilar:

1. Moliyaviy xizmatlarning keng doirasini ko’rsatish orqali bank bozorining investitsion jozibadorligini oshirish;
2. Mijozlar bazasi kengaytirish va o’zaro hamkorlikning shaffof mexanizmini ta’minlash orqali yashirin iqtisodiyot bozorini qisqartirish;
3. Mamlakatning bank sektoriga bank tarkibidagi institutlar faoliyatini tashkil etish orqali integratsiya platformalarini yaratish.
4. Mijozlar va kvazibank muassasalari o’rtasidagi barcha operatsiyalarni identifikatsiya qilish orqali soliqlar ko’rinishidagi davlat budjet daromadlarini oshirish;
5. Kvazibank institutlari ko’p yillardan buyon o’z moliyaviy faoliyatini amalga oshirib kelayotgan davlatlar bilan tajriba almashadigan xalqaro platformalar, ko’rgazmalar, ishchi guruhlar tashkil etish.

## **IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA ISLOM BANKLARINING O’RNI**

***Eraliyeva Nigora Farhodjon qizi***  
*O’zbekiston xalqaro islom akademiyasi magistranti*

Xalqaro maydonda an’anaviy moliya modeliga muqobil ravishda kirib kelgan islom moliyasi jadal sur’atlarda rivojlanmoqda. Bu rivojlanish ko’rsatkichiga dunyoda islom diniga e’tiqod qiluvchilarning soni 2 mlrd dan oshgani bir turtki bo’lsa, ikkinchi tomondan islom moliya instrumentlari insonlar ehtiyojini qondira olayotgani yana bir sabab bo’lmoqda. 2007-2008 yilda yuz bergan Jahon iqtisodiy

<sup>188</sup><https://www.japantimes.co.jp/opinion/2008/10/05/commentary/world-commentary/eu-financially-vulnerable-when-confidence-collapses/>